

Intervju s Svetlano Slapšak

Svetlana Slapšak: kot univerzitetna profesorica, prevajalka, kritičarka, esejistka, bojevnica za človekove pravice, kot humanistična intelektualka- ali je to prava oznaka?- ali, in če da, kje, kako vse te pozicije preči pozicija "biti ženska"?

"Intelektualec" je srednjeevropska oznaka, ki je v francoščini kot socialno ideološka opredelitev še nekako sprejemljiva, v angleščini pa zveni malodane smešno. V grščini sem imela zmeraj težave z ustreznim terminom: tam se uporablja posmehljivi naziv "kulturniki" (kulturiades). Iz nesrečnega spoja avstroogrskega formalizma in socialistične nomenklature se je izlegel ta semantični hibrid, ki v Jugoslaviji pri vprašanju kriterija enostavno odpove. Toda ostanimo na nivoju anekdote: nedavno sem v Društvu srbskih književnikov, v razgovoru po Oktobrskih srečanjih, s povsem profesionalnega zornega kota pripomnila, da uprava ni imela zadosti stika z uglednimi tujimi gosti, in omenila pri tem tudi problem znanja tujih jezikov. Reakcija kolega iz uprave je bila burna - ne le da je tekla beseda o "vljudnosti" in kako da "ni lepo", če kdo omenja tovrstno neprofesionalnost, ampak so od mene zahtevali skorajda, da naj dam upravi pojasnilo. Z drugimi besedami, zagrešila sem še en nepotreben incident, spričo katerega so moje javne kritike knjig Selenića in Antonija Isakovića raztolmačili kot moj "osebni odnos" s člani uprave. Zato sem nagnjena k temu, da pridajam pojmu "intelektualec" minimalni pojmovni okvir: intelektuallec je človek, ki je vzpostavil harmoničen odnos med fondom informacij, s katerim razpolaga, in nepotlačeno željo, da bi užival v njem. Če oboje širi, potem toliko boljše.

Jaz sama sem humanist in imam rada živali. In to seveda ni od muh. Če naj tudi temu pojmu podelimo minimalni pojmovni okvir, potem je humanist človek, ki mu fond informacij služi za razširjanje meja znanja v humanistiki, hkrati pa tudi kot kolikor toliko zanesljiva obramba pred nevarnostjo ideologije ali vere glede na fond informacij. Nagibam se k mišljenju, da ima klasična izobrazba pri tem posebno vlogo in da je v sami gramatiki nekaj, kar vzgaja državljane. Ker pa mi je od Platona ljubši paradoks, bom omenila zgodbo, ki mi jo je v Atenah pripovedovala kolegica Čehinja, tudi sama klasična filologinja: neki znani češki klasični filolog je v "tistem času" napisal himno Stalinu in Leninu v starogrščini, v heksametru - celo imeni

klasikov je postavil v arhaični homerski genitiv. In že smo spet pri vprašanju uživanja: v tej ljubki perverziji lahko uživajo samo tisti, katerih fond informacij to zaobsega, hkrati pa je taisti fond informacij omogočil tudi bednemu češkemu klasičnemu filologu vrhunec njegovega humanističnega mazohizma. Z drugimi besedami: izogibajmo se določil, ki "imajo kapital", posebej moralni; če bom zelo dolgo živela, zelo pridno delala in zelo zvesto pazila na etične principe, bom nemara umrla kot humanistična intelektualka: medicina že dela čudeže. Da bi bila ženska, se mi je treba veliko manj truditi.

Ali "biti ženska" na kak način opredeljuje tvoje interese za kulturo, literaturo, zgodovino, politiko? Ali je tvoj izbor, tvoje vstopanje v tekst spolno opredeljeno?

Takoj bi lahko privzdignila kot ščit Marguerite Duras (*pišejo samo ženske*); vendar pa je to osebna evolucija in ni nujno, da jo vsak doseže. Pri osemnajstih letih sem bila videti relativno ljubko dekle, do kulture in teksta pa sem se obnašala kot moška šovinistična svinja - kot je zelo pogosto v primeru bodočih feministk. Spolno opredeljevanje v tekstu je le stvar premagovanja sramu, oziroma naslag teksta, ki ga čutimo kot nasilje. Po moji lastni izkušnji, kot tudi po izkušnjah mnogih drugih, prihaja do tega prehoda ali odločitve vedno v neki vrsti ženskega kolektiva in to ne glede na okoliščine, na primer obkroženost z moškimi. Pravzaprav ni dokazanega primera, da je neka ženska izstopila iz teksta, ki ga je bila osvojila, ali da je bivša feministka spet postala podanik diskurza, ki ga nadzorujejo moški. To je dokaz, da se odkrivanje ženskega vstopa v tekst doživlja kot *svoboda*: brez patetike, ki je vezana na ta pojem, gre pač za preprosto, kulturno in zgodovinsko pogojeno *nehierarhičnost* ženske družbe.

Kako je "biti ženska" osebi, ki se giblje v najbolj eminentnih krogih "humanistične inteligence" v Jugoslaviji?

Zdi se mi, da sem zadosti jasno povedala, kaj si mislim o humanistični inteligenci in o svojem položaju v njej: eminentnim krogom se v glavnem uspešno izogibam... pa vendarle. Morda je to primerna prilika, da povem nekaj o ženskem vidiku sojenja, na katerem sem bila obtožena zlorabe službenega položaja in poneverbe denarja - zaradi tega so me (še pred sojenjem) vrgli iz službe in vlačili moje ime po časopisih, izgubila pa sem tudi cel kup "prijateljev" (med njimi tudi veliko žensk), da o eminentnih krogih sploh ne govorim, še manj pa o tem, kaj vse se je po Beogradu šušljalo. Povod za to akcijo je bila prijava treh mojih delovnih kolegov (med njimi je bila tudi ena ženska) Službi državne varnosti, v "igri" pa je bilo vse, kar sem dotlej počela na opozicijski sceni. Že od vsega začetka sem imela podporo Društva

književnikov. S mo sojenje je bilo žensko - sodnica, obe odvetnici in jaz. Vse štiri smo uporabljale izključno profesionalni diskurz. V izkrivljenem kodeksu socialistične družbe je bila že s mo dejstvo, da smo se poslušale in sporazumevale v istem kodu, čista subverzija: pričakovati bi bilo, da sodnik sploh ne bo sprejemal argumentov in da bo drdral svoj govor brez intertekstualnih odnosov z govori drugih. Ključni trenutek sojenja, ko je bilo ugotovljeno, da direktor Inštituta (človek, ki me je z neverjetnimi manipulacijami vrgel iz službe) enostavno *laže*, bi v drugačnem, tipskem sojenju, sploh ne bil pomemben: tukaj pa, ker so bila pač vzpostavljena profesionalna pravila igre, je obtožnica enostavno padla in mojo oprostitev so nedolgo tega potrdili tudi na Vrhovnem sodišču Srbije. Mnogi mislijo, da je bilo moje sojenje zadnje te vrste - upajmo, da je temu tako. Ženskega nasprotnika sistema ne obtožujejo za verbalni delikt - in teh sem zagrešila več kot dovolj, temveč za ženski zločin - *prevaro*. Politika si ne sme dovoliti za javnost neprijetnega "damskega" konteksta: moja odločitev, da nastopim z "moško" obrambo, ne bi imela nobenega smisla, če tudi vsi ostali udeleženci ne bi storili istega: vendar pa so bili vsi ti udeleženci ženske, ki se v naravni obrambi pred splošno prisilo sistema zatekajo k uveljavljenemu, četudi malce perverzemu *izhodu*: moškemu profesionalizmu. Ženski karierizem, ki je tako tvegan na Zahodu, postaja v vzhodnem socializmu sredstvo odrešitve. Doživeti v tem sistemu pošteno sojenje je enako premiji na loteriji, in jaz sem prepričana, da sem jo zadela, pač glede na okoliščino, da so se znašle skupaj štiri ženske, ki so bile pripravljene ščititi svojo svobodo razpolaganja s fondom informacij z najboljšimi sredstvi, ki jih omogoča ta fond. Element "maskiranja" ali vsaj kraje tujega diskurza je tukaj očiten zato, ker je učinkovit: primer ženske strategije.

Kaj misliš o "ženskem pismu" v Jugoslaviji? Ali obstaja? Kaj je to? Ali je kaj, čemur bi se reklo "ženska politika"? Kaj misliš o ženski literaturi v Jugoslaviji?

Zagrebska šola teorije in kreativnega pisanja ima pri tem pionirske poveljne zasluge: na osnovi proze Rade Iveković, Slavenke Drakulić in Irene Vrkljan je mogoče "tekstualizirati" žensko poetiko, ki dobiva po zaslugi Dubravke Ugrešić (vsaj zame) najbolj subverzivno žensko odliko: ironijo. Ženska literatura potrebuje zelo malo, saj tudi sicer zmeraj obstaja; potrebuje impulz nečesa, kar bi lahko zdajle imenovala "kolektivna ženska poetika", pri čemer gre pravzaprav ravno tako za izgubljanje balasta sramu. Ženska književnost v Jugoslaviji je realnost že več kot eno stoletje, od hrvaških in vojvodinskih žensk-piscev in bork za ženske pravice; v tridesetih letih je obstajala pri ministrstvih institucija "tajnika za ženska vprašanja", in ti tajniki so bile ženske; o

feminizmu in ženskah je bilo med dvema vojnama napisanega več kot pa v štirih desetletjih novega povojnega sistema. Tisto, česar jugoslovanski ženski književnosti primanjkuje, niso niti avtorice, niti poetika, niti teoretska ali medijska usposobljenost; tisto, kar je sedaj potrebno, so ženski založniki, ženske knjigarne, ženski časopisi, ženske institucije (ministrstvo za ženske, v končni fazi!), skratka ženska infrastruktura, ki bi dolgoročno preobrazila okolje. Nedolgo tega sem ljubljanski Filozofski fakulteti predložila projekt z naslovom "Jugoslovanska ženska književnost"; upam, da tisto "jugoslovanska" ne bo povzročilo toliko hude krvi, da projekt ne bo uspel, saj gre za operacionalizacijo termina oziroma za nujno sprejemanje multikulturalnosti, ki se je na določen način izrazila v ženski književnosti zadnjega pol stoletja ali več: kako naj si sicer razlagamo briljantno satiro Dubravke Ugrešić v romanu *Štefica Cvek u raljama života*, kjer se sprehodijo skozi junakinjino naročje tipični jugoslovanski primerki moškega spola s svojimi etično obarvanimi intimnimi pomanjkljivostmi! Če bi bil kot končni rezultat te zamisli zares organiziran kongres jugoslovanske ženske književnosti v Ljubljani, potem bi to ne bil le književno teoretski in družbeni, ampak tudi politični izziv diskurzu stereotipov - med drugim tudi stereotipu "jugoslovanstva".

Pred leti si objavila pomembno razpravo o t.i. trivialni literaturi. Zanima me, ali se in kako se v tej literaturi percipira ženska? Ali sploh je v tej literaturi mesto za "ženski pogled", za žensko subjektivnost?

Trivialna književnost je za preučevalca eden najboljših načinov, kako vstopiti v vprašanje ženskega in *drugega*: v probleme literarne produkcije in porabe (občinstva) ter socialne stratigrafija bralcev - če spet parafraziram Durasovo: ne le da je pisec zmeraj ženska, tudi bralec je zmeraj ženska! Potem je tu vprašanje stereotipov, iz katerih lahko kristalno jasno razbiramo modele represije nad ženskami, iz stereotipov "ženskega" nič manj kot iz drugih represivnih stereotipov, in tako naprej. Odmaknjenost te literature, njen pečat nekvalitetnega in prezrtega, ki zlahka prehaja v *alternativno* ali subkulturno, njen shematizem, v katerem se zrcali ideološki diskurz, in navsezadnje nujno ironizirani položaj preučevalca - vse to so izjemno ugodne predpostavke za relevantno družbeno in literarno analizo. Metodološka raznovrstnost, ki se ponuja preučevalcu trivialne književnosti, je ogromna, pedagoške možnosti uvajanja v književne postopke pa žal slabo izkoriščene. Trivialna književnost je v marsikaterem pogledu izziv *obrti*, začetek vprašanja za pisca, *ali zna spraviti skupaj zgodbo*, ne glede na svoja siceršnja avantgardna nagnjenja. Navsezadnje je Dubravka Ugrešić ravno na modelu trivialne književnosti ustvarila pov-

sem svojevrstno prozo, ki jo odlikuje visoka parodičnost, ironična resonanca in čisto posebna kritičnost do sistema in položaja ženske v njem. V svojih književnih začetkih (od katerih se nisem kaj prida odmaknila) sem napisala avanturistični roman (čas pred francosko revolucijo, kraj dogajanja med Grčijo in Italijo, Avstrijo ter Francijo, vse do francoskih in angleških kolonij v Ameriki) sledeč pravilom žanra in zahtevam povsem *določenega* bralca, pred katerega sem vsak petek položila novo poglavje; ta bralec je med drugim zahteval, da naj bodo v romanu pomorske bitke, da seksa - vsaj eksplicitnega - ne sme biti vse do konca romana, in da naj se v romanu obvezno pojavi morska krava. Vse te zahteve sem izpolnila in po letu dni sem imela pred sabo roman, dolg več kot 600 strani. Bil je tudi objavljen, in za dobljeni honorar (sicer precej skromen) sem mesec dni potovala po Grčiji, vendar pa imena romana in psevdonima, ki sem ga uporabljala, ne bom izdala - sicer bi se lahko celo zgodilo, da ga kdo prevede v slovenščino! Kakorkoli že, za moškega bralca ne bom več pisala. Zato je trivialna književnost zame tudi vprašanje prakse oziroma proizvodnje stereotipov: mislim, da je ne bi mogla preučevati s takim veseljem, če bi imela "čiste roke".

Ena izmed Svetlaninih javnih podob je politična, vezana predvsem na tematiko človekovih pravic: človekove pravice in jugoslovanska realnost. Koncept človekovih pravic je v svojem jedru vezan na pravice individua. Tu mislim predvsem na to, da obstaja segment, ki je specifično vezan na ženske? Npr. tendence po delegaciji abortusa so po mojem mnenju tendence, ki posegajo na področje kršenja človekovih pravic, ali ne?

Konzervativnost jugoslovanskega moškega prihaja nemara najbolj tragično do izraza v opozicijskih krogih, posebej v "zlati dobi" skupnega prostora jugoslovanske opozicije: le malo opozicionalcev, kot npr. Tomaž Mastnak ali Nebojša Popov, je resno govorilo o ženskih pravicah in o ženskah nasploh - vsi drugi so bili neprijetno presenečeni spričo pojava ženskih pravic med človekovimi pravicami, nekateri pa so se počutili celo užaljene, češ da je resnost koncepta človekovih pravic kršena z omembo ženskih. Feminizem nikakor ni mogel dobiti legitimnosti "resnega" političnega angažmaja. Zato je povsem naravno, da se prvaki opozicije in borci za človekove pravice, ki so nedavno prišli na oblast, resno zavzemajo za ukinitve legalnega splava, z roko v roki z neresnimi ali neizobraženimi ženskami. Pred nekaj leti, ko sem zbiralala podpise za peticijo proti smrtni kazni, me je neki ugledni srbski opozicionalec in današnji akademik agresivno zavrnil, češ da me (ženske) "ubijamo otroke" (s splavom), stara in ugledna srbska pesnica pa, da je "Pavelić ubijal otroke"; v obeh primerih je to pomenilo,

da ne bosta podpisala, čeprav bi bila logična interpretacija ravno nasprotna. Zanimivo je, da sta se oba sklicevala ravno na "otroka", da bi tako naprtila krivdo ženski. Podoben, izrazito nelogičen tip diskurza prevladuje pri vprašanju abortusa, ki je lahko medicinsko in socialno, nikakor pa ne moralno vprašanje. Jaz osebno sem proti abortusu, ker je poguben, nasilen in tvegan za zdravje ženske, prav tako kot sem tudi proti vsem medicinskim posegom, ki puščajo za sabo posledice, ki povzročajo stres in ki so nevarni: bolje se jih je izogniti s preventivo. In to je vse. Vendar pa je vprašanje ženske "preventive" vprašanje spolne moči in manipulacije; tako v javnosti nikakor ne morete naleteti na zagrizenega nasprotnika raka na dojki ali maternici in celo ne na nekoga, ki bi o tem javno govoril brez nelagodja, četudi zahtevajo te bolezni veliko več ženskih življenj kot abortusi. Romunski dojenčki z AIDS-om so grozljiv primer tega, v kaj se sprevrača represija, ki je vedno tako proti kontracepciji kot proti abortusu. Jugoslovanska javnost se ni nikoli vznemirjala zaradi dejstva, da je zdravstveno stanje zob našega prebivalstva katastrofalno, tako zaradi slabe prehrane in slabe vode, kot tudi zaradi slabe ravni zdravstva: vzhodnega Evropejca na Zahodu takoj prepoznajo po... nasmehu. Popravljanje zob brez lokalne anestezije - še ena izmed izmišljotin socialističnega zdravstva (najlepše pa je to, da se upravičuje s "prihrankom") - se kot še ena vrsta fizične represije izvaja večinoma nad otroci in mladino, torč skupinama brez glasu v javnosti, medtem ko se s taistimi "otroci" istočasno manipulira ob vsaki primerni priliki. Pred dobrimi desetimi leti se je v katoliški Franciji, v času, ko je bil splav nelegalen, več kot sto v javnosti znanih žensk odločilo, da podpišejo izjavo, da so splavile, skupaj s podatki o času in mestu splava: to je bila gesta izzivanja pravne države. Takšnih gest nam danes primanjkuje.

Ampak vrnimo se k "politiki": v vsesplošnem vzhodnoevropskem razočaranju nad novimi oblastniki, izvoljenimi na prvih svobodnih volitvah, lahko vidimo določeno "kratkovidno daljnovidnost", ki ji botruje slabo politično razumevanje diskurza predhodnega desetletja: moralno zavzemanje za človekove pravice odpove že pri ženskem delu teh pravic, saj so v opozicijsko gibanje pritegnili ljudi, ki jih je bilo treba prositi, da dajo svoj podpis na kakšno ušivo peticijo, ker je bila za padec režima pač potrebna množičnost: ampak ali je bila res potrebna? Ali ne bi nove oblasti bolj liberalno organizirale elitne profesionalne stranke? Verjetno bi jo, vendar je cela kombinacija popolnoma utopična, kot je utopičen tudi Gandhijev nenasilni narod, ki se je takoj, ko je dobil zahtevano samostojnost, šel klat med seboj - in tako storil natanko tisto, česar prej ni hotel storiti Angležem.

Minimalizirajmo (to je tudi sicer moja najljubša politična metoda) in se omejimo na preprosto situacijo, v kateri se je *zdaj šele* treba boriti za človekove pravice, proti postkomunističnim prevarantom in nacionalnim vampirjem. Zdaj šele bi bila resignacija nesprejemljiva! Odkritje, da smo (zlasti ženske) investirali v napačne ljudi (zlasti moške) lahko sprejmemo kot ključen poduk iz političnega življenja: karkoli smo si že izvolili, ni dobro, vendar pa je treba omogočiti, pod pritiskom javnosti, da lahko to nepretrgoma, brezobzirno in nepravilno kritiziramo. Volitve so v končni fazi kaotični trenutek, v katerem nepravilna večina voli nepravilno manjšino, da bi bilo omogočeno nepravilno funkcioniranje: ostanek časa in prostora je posvečen zaščiti manjšin pred vsemi temi krivicami. Ker vemo, koga smo volili, je presenečenje pravzaprav lenoba duha in nekakšna neodgovornost: mi, ki nismo "izvoljeni", alternativa, ki jo zanimajo človekove pravice in ustvarjalnost, ne pa neskončni dolgčas administracije ali diplomacije, smo izbrani ravno zato, da v vmesnem času, ki je veliko daljši, predstavljamo pravico vseh vrst manjšin. Kdor tega ni predvidel, ni mislil politično. Zato tudi delim pesimizem G. Therja Grassa, vsaj kot nujno odliko stila, in mislim, da je preprosto treba nadaljevati s tem državljanskim aktivizmom, za katerega nova oblast z očitno naivnostjo meni, da ga je uspešno zmanipulirala.

Med drugim si tudi odlična prevajalka in interpret antične literature. Ali te tudi pri tem vodi zanimanje za človekove pravice, zlasti za "žensko perspektivo" zgodovine? Kje v tej literaturi najdeš pozabljene, potlačene vsebine te vrste?

Najbolj prijetno odkritje, do katerega so zame sicer prišli drugi, so vsekakor *ženske antične študije*. Zame je to področje predvsem odkritje novih načinov branja tekstov; tako bogato in fascinantno področje, da se mi zdi, kot da sem priča rojevanju nove humanistične vede. Preuranjeno? Mislim, da ne: sicer pa so vse humanistične vede nastale iz klasične filologije, iz branja korpusa tekstov, ki so se lahko sredi tega stoletja komu zdeli že "pre-prebrani". Neskončnost branja se sijajno potrjuje v možnosti, da nam Evripides pove nekaj novega in da za uživanje v tekstu ne potrebujemo suhoparnih in bedastih pojasnil o klasičnih in posmrtnih vrednotah. Antika tako izgublja konotacijo *preteklega* in postaja *drugo*. Sicer pa tiči nekaj že v norčavi sholastični ideji, da antično in še bolj daljnjo preteklost računamo od Kristusovega rojstva *nazaj*: narava te konvencije bi morala biti opozorilo vsakemu humanistu (sic!), ki v svoji vedi teži k iskanju resnice. Ponjo lahko gremo samo v religijo.

V klasični filologiji, mojem edinem področju obrti (vse drugo je le moje amaterstvo), so začele stvari postajati vznemirljive že v šestdesetih letih, ko sta razbiranje ideološkega diskurza in njegova temeljita kritika pokazala na uporabo in zlorabo tolmačenj antike (fašizem, totalitarni sistemi). Bralec antičnih tekstov ima določene prednosti, saj spremlja uživanje v tekstu tudi svojevrstna vedrina relativiziranja (časa, klasifikacij, ideje "razvoja"), vendar le, če zna prisluhniti svojemu času. Branje antičnih tekstov je subverzivna dejavnost, saj relativizira vsak moderni diskurz - še zlasti prepričljivo ideološki diskurz ali sploh diskurz oblasti in sistema. Možnost, da se s pomočjo ustreznega primera spodbije vsak razglašeni *novum*, vsak prikriti stereotip, vsaka tipična ali netipična manipulacija, je prvovrstna strateška prednost, ki jo - resnici na ljubo - klasični filologi niso kaj prida izkoriščali, ali pa so jo celo spretno prikrivali. Morda lahko ravno drzni preboj ženskih študij opredeli nekatere dele prebivalstva: Umberto Eco je bil predavatelj poznolatinskih poetik, preden je postal semiotik in ženska, se pravi pisatelj. Resnici na ljubo je treba povedati, da se je v zlati dobi klasične filologije, torej konec prejšnjega stoletja in na začetku tega, zelo veliko pisalo o ženskih antičnih avtorjih, pa tudi o likih in o socioloških in psiholoških vidikih položaja žensk, da o pravnem niti ne govorimo. Enciklopedija antičnih tekstov se obnaša do žensk liberalno: s kancem zlobe bi lahko rekli, da daje pečat tej izraziti arhivarski liberalnosti predvsem ljubezen do redkosti nasploh. V marsikaterem izmed teh tekstov je opaziti uživanje: zaprta populacija si je dovoljevala hedonizem in duhovitost v pisanju ter si našla - psihološko popolnoma razumljivo - prostor utopije svobode v svetu, za katerega se nihče več ni zanimal, niti bil odgovoren zanj. To utopično radost je občutil vsak, kdor se je poglobljajl v antične tekste. In če se na tako pripravljenem terenu preučevanja nenadoma razcvetijo še čisto novi pogankji ženske pisave, *drugega*, zapeljevanja in podobnega, potem je bralčeva sreča brezmejna. Toda šalo na stran: razen t.i. kanonskih študij, izdelave seznama imen žensk in avtorjev, so nam dejansko na razpolago možnosti novega branja avtorjev, ki so se nam v naši slepoti za tekst zdeli razumljivi. Aristofanes lahko v tekstu hrepeni po Evripidovem telesu že od tistega trenutka, ko s teksta odvrčemo breme avtentičnosti in resnice. Klasičnim filologom je treba dati le malo več časa, ker so kot grupacija izgubili naboj in ugled prve udarne vrste humanistične inteligence. Morda je bolje pustiti ob strani vprašanje dobre volje: kadar zelo klasičen klasični filolog prebere članek Fromme Zeitlin o ženski nestabilnosti kot gibalni grške tragedije, oziroma o *drugem* kot dramaturški osnovi, mu je treba dati časa, da spet pride do sape. Pravzaprav ni antičnega teksta, ki ga ne bi mogli ponovno brati, bodisi kot žensko književnost, bodisi kot vpisovanje

ženske pisave, bodisi v okviru ženskih študij oziroma v interdisciplinarnem sprepletu antropologije, zgodovine, psihologije in sociologije kulture. Ravno po zaslugi prvinske interdisciplinarnosti klasične filologije sem lahko zase potegnila ločnico med *žensko književnostjo*, se pravi književnostjo, ki jo pišejo ženske, *žensko pisavo*, torej branjemvpisovanjem, ki ni odvisno od spolnega statusa avtorja, in *ženskimi študijami*, akademsko uveljavljeno vedo, ki preučuje vlogo žensk in njihovo potlačitev v zgodovini.

Znano je, da je kljub politični raznolikosti v Jugoslaviji precejšnja enotnost v "večinskem mnenju" glede odnosa do žensk, tu vlada bolj ali manj odkrit "moškocentrični" pogled. Glede odnosa do žensk smo po mojem mnenju prav toliko ali še bolj v zaostanku za razvitim svetom kot pri političnem pluralizmu in demokraciji. Kakšen vpliv ima po tvojem tak odnos do žensk na tekoča politična dogajanja v Jugoslaviji, npr. na zlahka doseženo nacionalno homogenizacijo v posameznih republikah in pokrajinah, na discipliniranje socialno ogroženih delov populacije itd?

Te odgovornosti ženskam sicer ne morem naprtiti, ne morem pa tudi zamolčati, da bi bila po mojem mnenju ravno široka ženska akcija učinkovita protiutec primitivni homogenizaciji po kakršnemkoli principu. Morda odgovarjam istočasno na vsa vprašanja v intervjuju, ampak... Aristofanove besede iz Aharnjanov o tem, da so ženske naravni nasprotniki vojne, in pragmatično jugoslovanstvo, ki sem ga prej omenjala (nasproti idealiziranemu in stereotipnemu), se združujeta v možni politični projekt: seveda govorim samo v svojem imenu, ko pravim, da ni zame noben problem razpravljati o istem minimalnem programu z razočarano bivšo partizanko, nepismeno Albanko pred sedmim porodom ali radikalno urbano lezbijko - kar je za večino mojih (naših) moških kolegov v podobnih primerih nepremostljiva ovira, začeni od nacionalnega pa do hierarhičnega in malomeščanskega kompleksa. Ženske v jugoslovanskem prostoru - kar koli pač ta prostor že je - bi morale tovrstno komunikacijo čim bolj razviti, preden se nekatere izmed nas spet ne podajo v boj "z ramo ob rami" in tako spet podležejo manipulaciji, ki se začeni s parolami o enakopravnosti in končuje v mizogini družbi. Minimalni program dandanašnjega časa bi lahko bila borba za mir, za opismenjevanje žensk in svobodo nad lastnim telesom, jutri pa pozitivna diskriminacija v prid žensk na najširši družbeni osnovi - predvsem pri zaposlovanju. Minimalni program predpostavlja tudi dobro razvito informacijsko mrežo, prodor v medije, morda celo specializirano žensko agencijo: v vsakem primeru pa stalno vznemirjanje javnosti. Pred nekaj dnevi sem v beograjskem ženskem lobiju predlagala ustanovitev

ženskega predvolilnega parlamenta iz vseh zainteresiranih strankarskih predstavnic, kot možni način medijskega preboja v restriktivni srbski situaciji; kolega "simpatizer" socialdemokrat je takoj napadel idejo, češ da je to "samo še en debatni krožek" (ženske debatirajo, moški vodijo dialog) namesto akcije (ženske se zbirajo, moški vodijo akcijo). Namesto tega smo poslali še eno resolucijo že obstoječi skupščini. Taisti "simpatizer" tudi misli, da bodo ženske glasovale tako kot njihovi možje. Morda res. Vendar pa naj mi bo dovoljeno, da si zamislim mali utopični *tableau*: pokorna žena prihaja na volilno mesto pod roko s svojim možem; on glasuje prvi; ona vstopa v kabino in, zdaj prvič *sama in nenadzorovana*, posebej če jo je ženska kampanja prepričala, da se lahko o svojem glasovanju mirno tudi zlaže, glasuje *nasprotno* od pričakovanega; seveda dobro ve, kaj je pričakovano, saj ni mož prav nič skrival pred njo, kakšna naj bi bila pravilna izbira. Pokorna žena naj bi po mnenju mojega kolega glasovala tako kot mož, in če bo treba, bo to potrdila tudi v naknadni anketi - upam, da mojemu kolegu. V nasprotju z moškimi, ki imajo za seboj porazno zgodovino dominacije in ponavljanja istih modelov znotraj nje, se lahko ženske še zmeraj zatečejo k strategijam, ki so jih razvile pod represijo in ki jih v nekolikanj novih okoliščinah niso zadosti uporabljale. Čim večji je razpon, čim večja je bila represija, tem večje so tudi te možnosti. Mislim, da so ženske v izrazito večnacionalni Srbiji veliko manj izpostavljene vplivu moško orientiranih cerkva (kot pa na primer prebivalke Slovenije), veliko bolj preplašene spričo agresivnega tiska in medijev, posebej zaradi vpliva na njihove otroke, veliko bolj vezane na kult mrtvih (na primer Srbkinje) in na zaprte ženske družbe (na primer Albanke), veliko bolj prepričljive v tradiciji ženskih pravic in privilegijev (na primer Vojvodinke) in veliko bolj občutljive ob vprašanju mešanih zakonov in družin; te ženske lahko že na prvih volitvah malce spremenijo pričakovani rezultat - pričakovan pač glede na moški del prebivalstva. S tem neodgovornim optimizmom končujem svojo volilno kampanjo.

Spraševali: Mirjana Ule, Tanja Renner